

MACIÀ PELLICER, MESTRE DELS MOLINS DE REGOLF “FABRICATS A LA PART DE XERTA”

JACOBO VIDAL FRANQUET

MACIÀ PELLICER, MESTRE DELS MOLINS DE REGOLF “FABRICATS A LA PART DE XERTA”

Jacobo VIDAL FRANQUET

Universitat de Barcelona

En un treball publicat l'any 2010 vaig donar a conèixer una sèrie de documents cinccentistes sobre la construcció de les sèquies i els molins de l'assut de Xerta-Tivenys.¹ A partir d'aquestes notícies històriques vaig plantejar la possibilitat que un mestre anomenat Macià Pellicer fos el constructor del molí de regolf que encara es conserva al marge dret de l'Ebre. Malgrat que l'autoria de l'edifici havia estat adjudicada al picapedrer de Cretes Domingo Vilabona, algunes petites i esparses referències provinents de *llibre de rubriques* de la ciutat permetien presentar aquesta hipòtesi que ara confirma –bé que indirectament– un altre document.² Precisament l'objectiu únic d'aquesta nota és l'edició d'un memorial del 1579 sobre la conservació dels molins de l'assut, text en què Macià Pellicer és citat sense cap dubte com a “mestre dels molins de regolf per aquell fets y fabricats per la present çitutat de Tortosa en lo açut, a la part de Xerta”.

LA CONSTRUCCIÓ DELS MOLINS DE L'ASSUT

Com que la funció primera i principal amb què s'havia construït l'assut havia estat el regadiu, no es troben referències sobre la voluntat d'erigir-hi molins fins al 1457. Una notícia del 1488 ens diu que en aquell moment encara no n'hi havia i, de fet, la documentació conservada i coneguda no en certifica l'existència fins a la dècada de 1530. Vint anys després, a causa dels problemes que hi havia per moldre a l'estiu, la ciutat va voler comptar amb unes noves estructures, anomenades “de regolf”, que substituïssin les antigues. Es tractava d'una tecnologia encara no perfeccionada que és descrita en els tractats “d'ingenis” de Francisco Lobato i Juanelo Turriano.³

1 J. Vidal, “La continuidad de una obra medieval: azud, acequias, molinos y pesquera del bajo Ebro en la época del Renacimiento”, *Quaderns d'Història de l'Enginyeria*, 11 (2010), pàg. 129-174. Aquí es recull la bibliografia anterior que tracta aquesta qüestió.

2 Fa poques dates s'ha publicat una transcripció del document, incloses –és clar– les referències a Macià Pellicer. Sorprenentment, en el text introductori no es fa cap esment d'aquest assumpte ni de la bibliografia que hi està relacionada.

3 *Vida y técnica en el Renacimiento. Manuscrito que escribió, en el siglo XVI, Francisco Lobato, vecino de Medina del Campo*, ed. de N. García Tapia i J. A. García Diego, Valladolid, 1987; *Los Veintiún libros de los Ingenios y Máquinas de Juanelo Turriano*, Madrid, 1996.

Segons aquests textos renaixentistes els molins de regolf, per a funcionar, necessitaven més aigua que els altres, cosa que contrasta amb la motivació que va portar a construir-los a Tortosa: “la sterilitat que és stada y és enguany de aygües als molins, per rahó de la qual sterilitat dits molins del terme de la present ciutat no poden molre les farines que són necessàries per a la provisió ordinària de la ciutat”. Aquesta aparent contradicció es resol si ens adonem que el document no parla exclusivament dels molins de l’assut, sinó de tots els que hi havia al terme de la ciutat, inclosos els del Compte i els de la Vall d’en Sedó, que eren alimentats per petits –i escassos– cursos d’aigua. A més, hem d’entendre que allò que veritablement pretenia el Consell era augmentar la producció de farina: llavors és lògic que es tractés de construir uns molins de major capacitat de mòlta i que això es fes a l’assut, ja que era el punt del terme en què es podia trobar més aigua, i on l’aigua era abundant més contínuament.

Així les coses, el 1565 es va encomanar al mestre de cases Cristòfol Moiano que fes un viatge fins a Molins de Rei i “altres parts” i que adquirís coneixements relatius a la fabricació d’aquesta mena d’estructures, ja que encara no eren habituals al país. El mestre, molt complidor, va tornar a la ciutat amb una traça de paper i el 29 d’octubre de l’any esmentat va explicar davant el Consell el que havia vist al curs baix del Llobregat i a Barcelona, “e lo que havia tractat amb un mestre Pugol, e ab lo moliner dels Molins de Reig, e ab un mestre Pierrez” que estava construint un castell. D’aquestes visites d’obra i entrevistes Moiano va treure la conclusió que era “cosa fàcil fer-se dos o tres molins de regolf en lo principi o emboquador de la cèquia de Som...”, és a dir, al marge esquerre de l’Ebre, i no es va oblidar d’informar als procuradors que tots els mestres s’havien ofert a viatjar fins a Tortosa “per donar la forma y orde en la fàbrica de dits molins”. Llavors el Consell va resoldre que calia buscar un mestre “o de la present ciutat o estranger” que prengués l’obra a estall; si això no era possible i s’emprenia l’obra a jornals, es considerava necessari calcular quant podria costar l’empresa abans de posar-hi mà.

La tasca de buscar assessors i mestres va retardar significament l’inici dels treballs. Més enllà de la presència, en aquestes noves reunions, dels moliners de Beseit, Cretes i Calaceit, o del mestre major de la catedral dertosenca, Juan del Orrio, hi destaca la participació d’un picapedrer enviat pel comte de Sástago. La seva implicació és significativa perquè el comte era el propietari dels molins

de regolf de Pina de Ebro, i sembla que aquests molins van ser el model de referència per al bastiment d'estructures d'aquestes característiques al regne d'Aragó: el molí nou de Saragossa, construït des del 1566 –en paral·lel, per tant, a les obres de Tortosa– s'havia de fer “con la perfección que se requiere y está el del conde de Sástago”, expressió equivalent a la que es troba en els documents tortosins del mateix any: “ab les perfeccions que estan los molins de regolf de Pina”.

Cal recalcar que en aquest moment Miquel de Mola va fer un “modelo de fusta de molins de regolf”, és a dir, una maqueta, cosa que demostra la importància del projecte que havia decidit emprendre la Universitat. A més, en els estudis previs a la construcció del primer molí de regolf tortosí també hi va participar Domingo Vilabona, de Cretes –que en aquest moment ja és citat com a “mestre de molins”, encara que no de “molins de regolf”– i Joan Masnou, d'Igualada. La manera en què els documents citen aquesta darrera persona resulta del tot significativa: era “un mestre àbil a fer molins de regolf, lo qual dien que ja n'ha fet”; és a dir, es tractava encara de construccions poc habituals. Finalment, un cop la maqueta estava preparada i les especificacions tècniques i econòmiques, redactades amb la col·laboració de tots els artesans esmentats, s'havien fixat per escrit en “lo albarà del stall de la fàbrica dels molins de regolf”, va ser el citat Domingo Vilabona qui es va fer amb la comanda. Això sí: en lloc d'obrar-lo a escarada, el va construir “a jornals”.

EL MOLÍ DE XERTA I UNA HIPÒTESI SOBRE MACIÀ PELLICER

Com hem dit, aquesta obra –concloua l'any 1567– es va fer al marge esquerre de l'Ebre, a la part de Tivenys. I malgrat que l'any següent la ciutat va haver de renovar el pont de pedra de l'horta de Pimpí amb la intenció que hi pogués passar el “carro dels molins de regolf”, no va funcionar mai correctament en èpoques d'estiatge. D'aquesta manera, el juliol del 1569 es va plantejar la necessitat de construir un altre molí de regolf, ara en el marge dret de l'Ebre, a la part de Xerta, tot aprofitant unes estructures preexistents. Domingo Vilabona i Juan de Orrio van prometre que, en aquesta ocasió, aconseguirien un mecanisme “que molrà en qualsevol sterilitat y tostemp que lo altre deixa de moldre per poca aygua”, però probablement el Consell ja no confiava gaire en les seves habilitats.

Malauradament, després d'aquestes notícies el silenci documental sobre els preparatius de l'obra sembla total: en aquesta ocasió no han aparegut referències a reunions ni a viatges de mestres, no s'esmenten traces de paper ni models de fusta, i no apareixen noms vinculats als treballs fins que el 1574 Joan Faiges, piquer de Flix, prepara pedres “per a cubets i altres” elements del molí. Aquesta fatalitat és habitual: d'una banda conservem documents; de l'altra, obres. Els edificis conservats no acostumen a estar relacionats amb els documents més sucosos.

La làpida commemorativa que es conserva al molí de regolf de Xerta està datada l'any 1575. Probablement una part de l'empresa estava conclosa. Amb tot, a les anotacions del llibre de rúbriques del 1577 i el 1578 apareixen breus referències a un tal Macià Pellicer, que estava treballant als “molins de regolf de Tortosa” i, concretament, “junt a l'assut, devés Xerta”. Ara un nou document confirma el que ja deixaven entreveure aquestes petites anotacions. Es tracta d'una memòria datada el 1579, transcrita al cartulari de la ciutat, en què el mestre aconsella i adverteix, “no sols ara de present, però en lo sdevenidor”, tota una sèrie de mesures tocants “a la perpetuació y conservació dels dits molins i obres”. A més, en aquest text Pellicer assegura que pot reparar la presa de l'assut amb fusta i pedra, “ab tanta perfecció que may hi calrà posar les 300 lliures” que s'hi havien de despendre cada tres anys. La presa era fonamental per al bon funcionament de la pesquera, de les sèquies i dels molins, i per tant era rellevant per a la cosa pública.

Que aquest mestre fos capaç de construir al marge dret del riu un molí de regolf que va funcionar durant segles –cosa que no van ser capaços de fer els mestres tortosins– i, en canvi, fracassés en la consolidació de l'assut –que va continuar necessitant constants reparacions, com mostren les escriptures antigues– potser ens pot indicar alguna cosa sobre el seu origen, la seva formació i la seva especialització laboral, ja que els documents tortosins coneguts fins ara no fan explícita altra cosa que el seu nom i la seva tasca a la ciutat de l'Ebre.

En un document conservat a l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, datat el 6 de març de 1599, s'estableix un contracte d'aprenentatge entre el jove Genís Pellicer i el mestre fuster Joan Busquet, de Barcelona. Segons el document Genís era fill d'un tal Macià Pellicer, mestre de molins de la vila de Bagà.⁴ Se sap que aquesta població de la Catalunya central va tenir una gran

4 AHPB, 515/13 (Joan Terés), f. 287v-289v. El document apareix extractat a les fitxes de J. M. Madurell.

tradició molinològica, vinculada als cursos dels rius Bastareny, de Gréixer i Saldes, i als torrents de Pendís i de Vilella. A més, en aquesta població, des de l'edat mitjana, existeix una nissaga de constructors de cognom Pellicer, tot i que –a excepció del document esmentat més amunt– a les notícies conegudes no hi consta el treball d'un Macià Pellicer dintre del darrer terç del segle XVI.⁵ Potser aquest és el personatge que treballa a la Tortosa de la dècada de 1570.

Edició del document

1579 setembre 26. Tortosa

Memòria per a la conservació dels molins de l'assut de Tortosa, fabricats a la part de Xerta, dictada pel mestre Macià Pellicer.

ACBEB, Fons Municipal de Tortosa, Cartulari 1, f. 247v-248r

Consell y advertiments molt bons, utilosos y profitosos, donats per mestre Maçia Pellicer, mestre dels molins de regolf per aquell⁶ fets y fabricats per la present ciutat de Tortosa en lo açut, a la part del lloch de Xerta, en los quals molins hi ha quatre moles, y açò per lo que toca a la perpetuació y conservació de dits molins y obres. E per ésser cosa molt convenient a la present ciutat que los dits consell y advertiments sien notoris i manifestos a tothom generalment, no sols ara de present però en lo esdevenidor, los magnífichs señors mossèn Pau Jordà, mossèn Joan Jordà, ciutadans, y mossèn Steve Torner, notari, procuradors lo present y corrent any de MDLXXVIII^o de dita ciutat, manaren a mi, Augustí Joan, notari i scrivà de la sala los posàs y asentàs en lo libre vert y en altres llibres de dita ciutat. E, nogensmenys, ne fes una còpia autèntica per a posar aquella en lo calaix de Xerta, y així fonch fet a XXVI de setembre de dit any 1579. Los quals consell y advertiments són del thenor següent:

1.- Primo, aconsella que la roqua que ell, dit mestre Pellicer a comensat de piquar, que està de sobre y al plom del stallador de dits molins, sa afonar lo livell que porta lo grahó fins al riu y la amplària que porta la cèquia fins a la boqua del stallador que

5 J. Serra i Vilaró, *Baronies de Pinós i Mataplana. Investigació als seus arxius*, 3 vol., Barcelona, 1947, pàssim, especialment volum 2; G. Aymamí, *Els molins hidràulics de la vall del Bastareny. Exemple d'una etapa preindustrial desapareguda*, Bagà, 2002.

6 Segueix "s", ratllada.

està ab lo caixer, la qual uberta féu mestre Pugol per consell de mossèn Jaume Puig, qui tenia la intenció de dit mestre Pelliçer, de tal manera que no y haja grahó algú.

2.- Ítem, que per nenguna via se obra més lo portell del stallador, per lo qual entra aygua de la part del raig a la part del stallador a dits molins, més del que per avuy té dit portell de uberta, perquè se'n porien seguir molts inconvenients y danys irreparables.

3.- Ítem, que no toquen la boqua del stallador vell, la qual se tanqua ab les caragoles, més de la amplària que per avuy té dit stallador.

4.- Ítem, fassen unes portes de la gruixa del mateix stallador, y que se obren y tanquen a la part de fora ab los golfs molt reforsats, y que y fassen un forrellat gros a part de dins per a què estiguen a dites portes ben fermes y fortes, que lo moliner les pugua tancar de part de dins, y açò per evitar molts danys y perills que les crescudes del riu po[rien] causar en dits molins.

5.- Ítem, que la bassa del molí [...] si ja que les boques de[...] canals de dita bassa no estiguessen tap[ades y...] de rames o fusta, y per a preservar que dites boques de canals no-s tapen és mester que lo moliner qui estarà en dits molins sia diligent y molt vigilant en tanquar lo stallador major de la caragola quant lo riu vindrà gros, y que en la bassa, per molta runa que y haja, ubertes que sien les canals, no s'i toque res de eixada ni ab altra ferramenta, perquè la furia de la augua no descarnàs la dita bassa per part de dins, perquè si les descarnaven passaria molt gran perill d'esclatar-se de dit molí, y faria alguns forats per baix de l'enllosat de dit[a] bassa, y colar-se-[li'n] l'aygua per les junctes de dites lloses.

6.- Ítem, que la agulla del raig major que està sobre los dits molins no se allargue més del que per avuy està, per ço que encara que se allarguàs molt més del que per avuy està no entrarà més aygua del que entrarà fent lo dessús dit, ço és, de abaixar la roq[ua] a son nivell.

7.- Ítem, se prohibesca als arrendadors de la pesquera de l'açut que no lleven alguna pedr[a] ni netejen lo raig de la mànegua que se acoste de quatre passes de les parets de dits mo[lins], a ffi y efecte que no lleven la fortalesa a dites parets, per rahó de dites pedres en deff[...] de la obra de dits molins.

8.- Ítem, advertiran que en cas se rompa algun banch dels molars dels dits molins, aquells se ha[jen] de tornar a fer y se fassen de dos pessés, si e segons estan per avuy, perquè no tendran fermetat de altra manera.

Memòria de l'açut

Diu lo dit mestre Pelliçer que farà la paret de l'açut ab fusta y pedra ab tanta perfecció que may hi calrà posar les tres-çentes lliures que s'i posen de tres en tres anys.

Data de recepció de l'article: setembre de 2013

Data d'acceptació i versió final de l'article: desembre de 2013